

Dialekt- och folkminnesarkivet

Uppsala

19551

ÖSTERGÖTLAND

Svinhult

26/2 1948

Aggemark, Per, 1948

Svar på ULMA:s frågelista M 132 Bär och frukter
i hushållet

18 bl.4:o

Exc .OSD

LiC Ö-1542 5000 1978-09

19551

Bär och frukter i huskället.

Östergötland
Länshöfuds s:n
Nyde lid

Svar på Landmålsarkivets fråg. N 132.

1. Kröson (krösa, ob sg. pl., n) var de vilda bär, som man framför allt tillvaratogs för, men även blåbär (blåbär), vilka förskades.

Odor (öa ob sg. pl., n) tillvaratogs också i äldre tid. "De kallte kräm av dem. Jag vet för i tiden vid sjöarna de växte mycket sådana." / De kallte kräm å dem. ja vet för i tiden ve sjöa de växte mycket sådana).
"Se hallon (håla) dem ål de mest på för i tiden." "Då på den tiden hade de inga jordgubbar heller. Det var endast smultron som ^{var} växte vilda, och dom ål man på med." / Då på

Handskrift
1880

dän kin hade de nya jölymba hälar
 de va ändast smultra, som ~~välts~~ vild
 vales vilda, a d sin at en rå mē)
 "Men se aldrig att de hade för att koka
 ner något furr. Och bären den förkande
 man ju och förvände på det viset och
 äpplen med." (men se älor at de hade
 de fö te koka ne nst för. a bära
 den förkto'n ju a förvara på de
 visst a äpta med).

2. Hallonen välte i hallonrör
 (hålarör ob sg. o. pl). När de plöskade
 krossen det var ju att gå vidlyftigt
 (med de plöskade krossa, de va
 ju te gå vidlyftigt). Fjör brände
 man ju fällor, och där välte det sedan
 mycket bär. "Min mor hon var med
 och brände fällor. Hon dog 1902, och
 då var hon 57 år." (men mor hon va mē

a brands fälsor. ho do milanhunnra -
lvä, a da vä ho famt i ju ör). 3.

"Hän tror är stora moar och hager,
där de plockar på bär. Men är det ju
inga förbud på det alles (d.v.s. merke-
ägarna kan inte förbjuda någon att plocka
bär). Jag tror, att det är bättre om bärerna
nu än det var då." (Här a stora
moar a hager, de de plocka bär.
nu a de ju inga förbud på't äls.
ja tror, at de a bättre om bärerna nu,
än de vä då).

"Och tänk, att aldrig förs de kunde
sälja et krossen och nu går det
att sälja blåbär, om de har." (a tänk,
at alor för de kunna sälja et krossen,
a nu gå de a sälja blåbär (!), om
de har)

"De repade erubär och malde på hem-

kvannarna." (dr. repads ensbär a
mätts på hemkvansora).

4. Vilka bultade delte i bärplockningen?

"Det fide lov att vara de som hade tid
med att gå." (De fide lsvon väi dr som
hade li ma te gå). Därpå blev det oftast
kvinnor och barn, som plockade. Men det
ansågs ej apassande för män att plocka
bär.

5. "Torparna de plockade en del, som de
lämnade till bönderna." (Torparna de
plockade en del, som de lämnade till
bönderna).

"Att vogel tramparna (t. ex.) skulle
de ha viss sät och viss ---- (äv. bär, fod.), och
allt det där är ifrån nu (har upphört,
existera ej)." (att sligt trampora skulle
de ha viss sa a visor --, a allt det där
a ifrån nu). - Skatbär (skatbär) tulade

man om är i Linnhult.

6. Man hade ingen särskild dräkt, när man gick till skogen för att plocka bär. Någon matsäck tog man väl i regel med sig.

7. Vad hade man för knut att plocka och bära bären i? "Bara korgar för. Nu har de ju tagit till både krus och hinkar och vad som helst." (Bara korga för. Nu ha de lat till va krus a hinka a va som helst).

De små korgarna som man plockade i, kallades bärkorgar (bärsäckor, ^{ospl. m.}) Men man hade inget särskilt namn på de stora korgarna, som man tömde i.

Har bar man sig åt, om man hittade på mycket bär, att korgarna inte räckte till? "De hade något kläde eller någonting, som de knöt ihop. Eljest lade de i skogen och gick efter

dem sedan." / De hade not bläs als
 montig, som de knst rhöp. als läu
 de i sköjron a gik als dom sän).

13. "Appléträd det hade han (meddel:
 far, som den gädd i Hamra by, som dottern-meddel
 och mejer senne övertogit) planterat, och
 han hade ympat träpärön med. Han
ympade i eller. Och vanliga röda
plommon hade vi. Rösbär det fanns
 både röda och svarta (men endast röda bär)
 (äppléträd de hade han planterat
 a han hade ympat träpärön med!
 han ympade i okslor. a vanliga
 röda plommon hade vi. Rösbär de
 fanns både röda a svarta).

15. Brukade man sätta upp fågelstörin.
 mer för att skydda odlade bär för skade-
 görelse av fåglar? "Jo, det gjorde de allt
 sådana där gubbar, sätte upp." (blant kallade

de dem för fågelskrämmor." (jo de jöds
de äll sevä dessa gubba satz sig. utän
kälde de dem för föytäskrämmor).

Kunde man gick med kräkskramla
eller krammilla; samma myt? "För
hade de rävskramlor de gick ut och
drog på, för at räven skulle springa
sin kos. De det & var en storthjul med
många kuggor på, och sedan var det
fästet en liten brädlapp på där, och när
de drog runt, så skramlade den där."
(för hade de rävskramlor de gick
ut at dra på, för at räven skulle
springa sin kos. De det va et stort
hjul - med många kuggor på, och sedan
var de fästet en liten brädlapp på där,
och när de drog runt, så skramlade den
där). Skrämdde man alltså fåglarna också
med den där? "Nej, det hade de inte tid till."

(med de huds de unto lí tí).

16. Hur brukade man skörda äpplen och pöron? "De plöckade det bästa. Sedan ristade de ner resten, som de inte kom äl." (ör plöckade de bästa, sedan ristade de ner resten, som de inte kom äl). Man hade ej någon 'frukttaga' e. dyt. i äldre tid. - "De sålde ibland nerfallna och meristade äpplen." (ör sålde rbbän nerfallna a meristade äppl e).

17. Man hade ej någon särskild bästän-
dag. - "Och tänk, att det ingen nyjöldag
var förr i tiden!" (a tänk, att de nya
nyjöldag vä för i tiden).

18. Hur brukade man rensa vilda
bär? "Det far vi ett bräde och lägges
i kant." (da lä vi ett bräs a lägges
a kant) "Och förr i början, när de är
härda, så brukar vi ha en gammal

Kartvamma men rena var de ju
 inte riktigt, utan man fick hand-
rensa sedan. (a fort: börga (av räsingen),
 na de a hära, da brukar vi ha e
 gansol kärtovana, men rena väl
 de ju inte riktigt utan en fel hän-
rensa sedan).

19. Bortade man taga ut kärnor ur
 körbär med en härväl? Nej, men nyppa
 det brukade de ibland ta ur kärnorna
psi. (med man nyppa da brukar
 de ibland ta ut kärna på). Man öppna-
 de litet vid ena kanterna änden med en kniv
 och petade ut kärnorna med kniven.

"Korbär tar de ut kärnorna på med
 en härväl" (kurbär ta de ut kärnorna
 på med e härväl), men dessa bär fanns
 som frukt, s. 6, antygas ej förr.

20. Färska bär, som ätos tillsammans

med mjölk, kallades bärsmjölk (bära-
smjölk, f.). Man skilde därvid på
hallonmjölk (hålamjölk), smultron-
mjölk (smultronmjölk, f.) och blåbärs-
mjölk (blåbärsmjölk).

21. Hur tillgick det för krossa bär? "Det var de
där välsignade eubären. Det torkade de
och malde på handkvarn och satte dem
i blöt och lakade ur dem till dricka.
Och annars kunde vi koka soppa på
det med." (De vä r de välsignade
ënsbära. De torkade de a mälde på
hånkvarn a satte dem i blöt a lakte (!)
ur dem de dricka. a änas kunde vi koka
söpa på't mē).

Och krossen, de stötte ner dem förr
på i ståndor och sedan tog de rocken
då, när de tog till dem (a använde dem).
Stötte det det fick de lov, så de fick saft,

11.
fri se får de ingen saft, de står sig de sig
inte. - de hade inte berkes om (ung. be-
begrepp om) att använda så mycket socker.
(a krossa, de stöts ni dom för rå-
r stannor, a san to de säks de na
de to le' dom. stöts de fsk de lör sa
de fsk säft, fosi ja de nyon säft,
da stå de på inte. de hade inte be-
se' om te använda sa moka säker).

Borde man blanda mjöl i råte
bärmas och använda det till särskild mat-
rätt? "Nej, men om (p. o. s. o. eller) det
kunde de stöta sinker och ta det till
bröd." (na, man skulle de kunna de
stöta pöms a ta' de te brö) Jo mit
son a fet. Brödet etc. j. V. Ryd. Bär
eller frukt användes annars ej i bröd.
"De kocke mjölkrälling och hade de
dä körbären färsta i. Det blidde så

gott." (or kallets mjölkvålning a hade
de stora zissbära fäskan i. De blev
så gott)

22. Tyll kallade man ej förr.

30. Vad brukade man torla bär och
frukt på? "De hade sådana där hällar
eller rännor och såde in i rignen,
och sådesressel tog de med. Och
de hade ju sådana där brödspjäll
(2 bakplåtar). Men se det tog småk.

Bäst var det att få poltorla på resel
och eftertorla i de stora tegel-
ugnarna. "Or hade såna där haka
als rännor a såde in i rygen, a
sådesressel tog de med. a or hade ju
såna där bröspjäl. men se det
tog småk. Bäst var de de få poltorla
på resel a eftertorla i de stora
tegelugnarna). "Det var rännor med

enspröjt i botten, både varp och ör
 (våft) [av enspröjt], mest varp, och sedan
övade han (den som brukade göra sådana
 rännor) i utav de som blidde över. / De
 va rännor med enspröjt i botten,
 ba vätp a ör mest varp a sen
övade han i uta de som blidde över).

"Påron dom får man först lov at
 koka i vatten och ta den bussen, och
 så skär man dem i fyra eller fem bitar
 och torkar dem." (påron dom får en
 först lovon koka i vatten a ta den
bussen, a så får en dem i fyra
 eller fem bitar a torka dem). Halva
 skapen skär man också av. De olika bitarna
 får hänga samman vid klyftan.

"Man brukade äpplen med skalen på"
 (en brukade äpplena skata på). Äpple-
 na skars i klyftor el. by bitar (ej sammelhängde).

Av torrade äpplen "kunde de göra äpple-
parnkäka. Hon blidde god. De kohte
(de torrade) bitarna först." / kunni' de göra
äppelpaykaka. ho bleed god. de kohte
-bita först).

7 fruktsoppa (fruktsöpa, f.) användes
torrade äpplen, päron och körsbär / jesbär).
Plommon kunde de allt torra med
och ha till toppor med." / plömma kunni' de
allt torra med a ha de söpor med).

"Päron det kunde de koka injälkvälling
på." / päron kunni' de koka injälk-
välling på). Den kunde kallas päron-
välling (päronvälling, m.) liksom man
kunde kalla om körsbärvälling (jes-
bärvälling), om man hade körsbär i den.

33. Har det förekommit, att man vid
avskifte o. dy. reserverat vissa bärande
träd för den eller någon efterlevande make t. cc.?

"Det hade vi ett träd, som vi kallade mors-
morssträdet. Det var undantaget sär-
skilt till henne." / "Ja hade vi ett träd
som vi kallade mörmasaträdet. Ja var
innat äst sär-felt se häm).

34. Vilka olika slag av torkead frukt bru-
kade man av gammalt köpa i handels-
bodarna? "Russin det fanns." / (russin
de fanns), men inte Kabriplommon
och sörskon.

35. Har man av gammalt brukat
bereda vin och saft av bär och frukter?
Det var ej vanligt. "Se för de brände
de brännvin och bryggde de dricka"
(se för de brände de brännvin
a brygd d dricka)

36. Har man brukat bereda sirap i hem-
men av bär och frukt eller av träd-sav?
"De borrade i lönnar" / de borrade 2

lönsor) och av den 'lagen' fick man
lömslagsdricka (lömslagsdricka, n.).

"Och se den lagen (saven) den kunde
de koka ihop så han blivde nästan
som sirap. Till soppor och dricka
med juu juu åta det till (den nämnda
sirapen)." (a se där lagen den kunde
de koka ihop, så han blivde nästan
som sirap. Se soppor a dricka med juu
juu a tait te').

"Vi hade björklagsdricka mest hela
sommarerna. Och det där kokate man i
en kittel så det blivde söt och gott.
Och så om man hade smalt, kunde
man blanda till (kontamination!), men
det var ju inte tvång. Man lade i jäst
med, så de jäste. Drickesvällning kunde
man koka på det där." (vi hade björks-
lagsdricka mest hela sommarerna. a de

där kölad om i en jästol, så de
breda söt a göt. a sa om en had
mält, kunnas snibkarna kē, man de
va ju mita tvån, on ka i jäst mē,
sa de jästa. Söksvaling kunnas
on köla sa de där).

37. ^{tt}Har man berett ätlika i hemmen?

"Det gjorde moster. Se hon gjorde det utav
sådana här små sura äpplen. Men det
latte) hon stå länge väntet på äpplena.
Det blidde så god och klar ätlika. Hon
klör äpplena eller lite; skiver och
tälde kallt vatten på. Men det fick
nog lov at stå och de några veckor
fristis." (sa göds möster. se ha göds
de mita små sura ha små sura äppla.
man de lat ha stå länge väntet
på äppla. de blev så god a
klar ätlika. ha klör äppla als

lås i fjön a halda kallt våton på. 18.
men da fru nog lsson stå a dra
nora vektor fastas).

Meddelare: Fru Selma Andersson, Hamra
by, Linnhult, född i Hamra 1875, där
hon med undantag för en kort period i Amerika vid
sekelshiftet och några år som nygift på Från-
hammar i Norra Vi, endast några år fr. Hamra,
både hela sitt liv.

Upptecknat i juni 1948.
Per Aggemark